

Отже, на нашу думку, саме толерантність має бути інтегруючою професійно важливою якістю соціального працівника, тому що без її достатнього рівню прояву неможлива ефективна взаємодія спеціаліста й клієнта. Визначальна роль толерантності у налагодженні продуктивних стосунків у полікультурному світі ставить завдання пошуку ефективних шляхів доцільного формування даної якості в умовах функціонування сучасної системи освіти.

Список використаних джерел

1. Декларация принципов толерантности. Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО / Век толерантности: Научно-публицистический вестник. М. : МГУ, 2001. № 1. С.64 – 65.
2. Делянченко В. М. Педагогічні умови формування толерантності у майбутніх соціальних педагогів в системі вищої освіти / Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. [Електронний ресурс]. URL: <http://book.net/index.php?p=article&id=7955>(дата звернення 28.04.2021).
3. Етичний кодекс соціальних педагогів України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.shool103.edu.kh.ua>(дата звернення 26.04.2021).
4. Ляшенко А. И. Профессиональное становление социального работника: автореф. дисс. ... канд. психологических наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология». М., 1993. 16 с.
5. Харченко Л. П. Комунікативна толерантність соціального педагога як компонент його етичної культури / Педагогічні науки: Соціальна педагогіка[Електронний ресурс]. URL: http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2012/Pedagogica/6_100892.doc.htm (дата звернення 26.04.2021).

Іонова І. М.,

кандидат педагогічних наук, доцент, ст. викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності

*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
(м. Суми, Україна)*

Пухно А. М.,

студентка II курсу спеціальності «Соціальна робота»

*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
(м. Суми, Україна)*

ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Стрімке зростання кількості підлітків з адиктивною поведінкою і висока соціальна значущість проблеми характеризує її як одну з центральних у сучасній науковій літературі. Наявність надзвичайно високої концентрації агресії у суспільстві і відсутність однозначного та адекватного наукового визначення цього складного феномена роблять проблему дослідження адиктивної поведінки однією з найбільш актуальних проблем сучасного світу, важливою теоретичною і практичною задачею.

Досить тривожним є факт, що з року в рік збільшується число неповнолітніх з різними видами залежностей. Результати опитувань серед учнів старшої школи та ПТНЗ свідчать, що сучасний український школяр починає палити в середньому з 13 років, 62% підлітків пробувало палити, а регулярних курців серед учнів – 39,4%. У середньому в 14 років 88% підлітків вперше пробують алкоголь, а для 31% підлітків його уживання (зокрема, пива, слабоалкогольних напоїв, коктейлів) стає регулярною справою. Щодо підліткової наркозалежності, то з наркотичними речовинами (у тому числі, легкими) і психоактивними речовинами (різні пігулки та хімічні засоби, що змінюють свідомість) знайомі відповідно 11% і 5% підлітків, 5% – вживають їх регулярно [1, с. 365].

Мета публікації: дослідити теоретичні аспекти профілактики адиктивної поведінки підлітків.

Питання, пов'язані з адиктивною поведінкою, піднімаються у багатьох психолого-педагогічних дослідженнях. Наразі існує чимало теорій, які пояснюють виникнення і розвиток залежності.

Досліджуючи проблему зловживання речовинами, які змінюють психофізіологічний стан особистості, науковці використовують різноманітні терміни, що відображають сутність і причини цього явища: наркотизм (В. Бітенський), наркогенні звички (В. Оржеховська), зловживання наркогенними речовинами (Д. Колесов), адиктивна поведінка (А. Личко). Зокрема, термін «адиктивна поведінка» (від лат. – *addictus* – по-рабськи відданий; англ. *addiction* – шкідлива звичка, пристрасть до чого-небудь, порочна схильність) був запропонований американським дослідником В. Міллером у 1984 р. з метою визначення процесу зловживання різними речовинами, що змінюють психічний стан людини (психоактивні речовини, алкоголь, тютюн) і формують залежну поведінку [3, с.105].

Радянські психологи (Н. Бочкарьова, Т. Донських, Ц. Короленко, А. Тимофєєва та ін.) вперше почали вивчати означену проблему в 1980-х рр., увівши у вітчизняне наукове поле термін «адиктивна поведінка». Свого часу, психотерапевт А. Личко використав його для визначення поведінки, яка характеризується зловживанням індивідами наркотичних речовин. Пізніше зміст терміну було розширено і перенесено в психолого-педагогічну практику для означення ситуацій порушення поведінки, що виникають у результаті зловживання різними речовинами, які змінюють психічний стан людини.

У сучасній науковій соціально-педагогічній думці адиктивна поведінка особистості визначається як окрема особлива форма девіантної поведінки (зокрема, термін «девіантна поведінка» походить від лат. *deviatio* – відхилення, визначає систему дій і вчинків людей, соціальних груп, що суперечать соціальним нормам або визнаним у суспільстві шаблонам і стандартам поведінки [3, с. 225]. Відповідно, в соціальній педагогіці під адиктивною поведінкою розуміється форма девіантної поведінки людини, для якої характерне прагнення відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану внаслідок вживання різних хімічних речовин чи постійної фіксації уваги, думок, дій на певних видах діяльності з метою розвитку і підтримки інтенсивних емоцій [3, с. 7].

На думку науковців, термін «адиктивна поведінка» найбільше підходить для підлітків, оскільки він часто використовується в тих випадках, коли йдеться не про хворобу, а лише про порушення поведінки. Фахівці наголошують на важливості вивчення проблеми адиктивної поведінки у підлітків, адже цей віковий період є доволі критичним в процесі розвитку людини: відбуваються істотні трансформації в організмі підлітка, докорінно змінюється поведінка, з'являються нові інтереси і захоплення. Якщо зміни відбуваються швидко та інтенсивно, то розвиток набуває бурхливого і стрибкоподібного характеру.

Адиктивна поведінка не є наслідком спадкової схильності, а є результатом впливу певних факторів, які сприяють її розвитку у людини. Зокрема, науковці сходяться на думці про багатофакторний характер адиктивної поведінки, виділяючи такі фактори:

- соціальні фактори – це ті, які є об'єктивними, реально існуючими умовами, на які індивід не може впливати, і які не залежать від нього. Це несприятливі соціальні, економічні та політичні умови, в яких зараз перебуває суспільство;
- індивідуально-психологічні фактори, які являють собою когнітивну та емоційно-вольову сфери, які сприяють виникненню та розвитку адиктивних форм поведінки;
- індивідуально-біологічні фактори – це фактори, які включають роль спадковості у психічних захворюваннях, алкоголізмі, тяжкі захворювання соматичні та нейроінфекції в період раннього дитинства, органічні ураження головного мозку; усі зазначені порушення є, по суті, передумовами індивідуально-психологічних причин.

Науковці виділяють різноманітні залежності: 1) хімічні адикції – вживання та вдихання наркотичних, психоактивних, психотропних, токсичних речовин і речовин побутової хімії; 2) нехімічні адикції – адикції, де об'єктом залежності стає постійно повторювана

послідовність певних дій (комп'ютерна та ігрова залежності, Internet-адикція та ін.); 3) проміжні форми адикції, при яких спостерігається процес безпосереднього залучення біохімічних механізмів організму (нервова анорексія, булімія) [3, с. 8]. Основними у питанні дослідження форм адиктивної поведінки підлітків постають, як правило, хімічні та окремі нехімічні адикції. Якщо у минулому столітті більш поширеними були хімічні залежності (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія та ін.), то на сьогодні, через зростання науково-технічного прогресу, все більших варіацій набувають нехімічні адикції (селфітіс, Інтернет-адикції, комп'ютерна адикція, кіберкомунікативні адикції тощо).

Відповідно до зазначеного, одним із надзвичайно важливих напрямків роботи соціального працівника є профілактика адиктивної поведінки в підлітковому середовищі, яка передбачає усунення або нейтралізацію умов, чинників та механізмів її формування та створення умов, необхідних для розвитку адаптивних якостей особистості. Соціальна профілактика спрямована на виявлення, нейтралізацію тих чинників, що заважають розвитку підлітка, а також формує у нього якості, необхідні для подолання адиктивної поведінки і задоволення потреб альтернативним нешкідливим шляхом.

Для профілактики адиктивної поведінки в підлітковому середовищі необхідно:

- сформувати у підлітка адекватне уявлення щодо адиктивної поведінки, її видів, проявів та наслідків, ознак, чинників і механізмів формування;
- усунути або нейтралізувати чинники сім'ї, безпосереднього соціального оточення і суспільства в цілому, що призводять до формування у підлітка дезадаптивних якостей, схильності ухилятися від проблем, фіксувати увагу лише на окремих активностях, заохочують пасивну, споживацьку життєву позицію, стимулюють конкретні види залежної поведінки;
- сприяти усуненню або компенсації вже сформованих особистісних якостей підлітка, що заважають його соціальній адаптації та полегшують формування адикцій;
- сформувати навички і розвинути якості, необхідні для подолання проблем та адаптації в умовах складних життєвих обставин;
- сприяти формуванню у підлітка широкого кола інтересів, критичного мислення, активної життєвої позиції, його інтеграції в соціально-позитивних спільнотах;
- створити умови, необхідні для реалізації різноманітних інтересів, ведення здорового способу життя та активного здорового дозвілля;
- забезпечити доступність соціальних послуг, необхідних для подолання психологічних проблем, складних життєвих ситуацій.

Соціальна профілактика спрямована на осіб «групи ризику», тобто на тих осіб, які постраждали або можуть постраждати від проблеми адиктивності у поведінці, а також на тих суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, від яких залежить подолання проблеми адиктивної поведінки та її наслідків. Результатом соціальної профілактики стає створення умов для повноцінної життєдіяльності особистості та функціонування суспільства взагалі.

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що сьогодні особливої уваги потребує побудова чіткої навчально-виховної системи, яка б забезпечувала індивідуальний підхід до роботи з підлітками, організацію різнобічної соціально значущої діяльності і проведення змістовного дозвілля, ранню профілактичну роботу щодо попередження негативних явищ в підлітковому середовищі. Проведення системних і комплексних заходів з профілактики адиктивної поведінки у підлітковому середовищі, використання інноваційних форм соціально-педагогічної роботи, які здатні ефективно впливати на ціннісні пріоритети підлітків, підвищення рівня їх поінформованості, їхніх батьків і найближчого оточення є першочерговими завданнями, що стоять перед соціальними педагогами освітніх закладів.

Список використаних джерел

1. Бойчук Н. В. Схильність до адиктивної поведінки у підлітків залежно від особливостей системи ціннісних орієнтацій // Молодий вчений. 2016. №7(34), липень. С. 362 - 368.
2. Завадська Л. А. Профілактика адиктивної поведінки. Соціальна педагогіка. Луцьк, 1999. С. 105 - 111.

3. Ключко О. О. Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у контексті підготовки майбутніх соціальних педагогів: монографія. Суми: ФОП Наталуха А. С., 2013. 172 с.

4. Свідовська В. Адиктивна поведінка підлітків як проблема наукового дослідження // Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки. 2020. Випуск 6. С. 108 - 114.

5. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.

Карагодіна О. Г.,

доктор медичних наук, професор, завідувачка кафедри соціальної роботи та практичної психології

Академія праці, соціальних відносин і туризму (м. Київ, Україна)

Байдарова О. О.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

ПРИНЦИП УЧАСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: «ІДЕАЛЬНЕ» VS «РЕАЛЬНЕ»

Практично всі соціальні інститути в сучасному світі переживають певні труднощі, спричинені швидким поширенням інформаційних технологій [8; 10], зміною стилів життя [2] та трансформацією ціннісних орієнтацій [7], рефлексованих класичною наукою як аномія [9]. Завдяки технологіям зміни парадигми зазнає і соціальна робота [12]. Вища освіта з соціальної роботи в українських ЗВО втім перебуває в особливо складному становищі: глобальні виклики тут поєднуються з браком усталених національних традицій професійної підготовки соціальних працівників, низьким рейтингом професії, недосконалістю освітніх і професійних стандартів та ін. Оскільки соціальна робота належить до тих систем, що є особливо чутливими до етичного регулювання, поряд із формуванням «операційно-процесуальних» компетентностей освітня підготовка соціальних працівників має забезпечувати інтеріоризацію професійних цінностей та цілковиту «етичну компетентність» майбутніх фахівців. Зазначимо, що ключові принципи етики соціальної роботи [11] суголосні сучасним принципам забезпечення якості освіти в Європейському просторі [13], адже постулюють пріоритетність інтерсуб'єктності учасників професійної взаємодії, повагу до їхньої гідності, сприяння самовизначенню та праву на участь, коректне використання сучасних технологій (в тому числі засобів інформаційної комунікації), професійної добросовісності. Чи мають національні школи з соціальної роботи належні ресурси для впровадження таких цінностей, або для якісної освітньої підготовки майбутніх фахівців? Як мінімізувати брак цих ресурсів?

Вимога «освіта впродовж життя» постає імперативом усвідомлення потреби в безперервному навчанні обох ключових учасників освітнього процесу – здобувачів і викладачів. Втім маємо констатувати інші реалії. Значна частина студентів програм підготовки бакалаврів та магістрів соціальної роботи вступає до ЗВО без належної мотивації до набуття професійної компетентності, будучи скерованими обставинами та (або) батьками на отримання диплому про вищу освіту. Такі тенденції виходять за межі українського освітнього простору і напряму підготовки «соціальна робота» [3]. Імовірно, в основі підміни цілей вищої освіти полягає кілька чинників, як-от невизначеність перспектив майбутнього кар'єрного зростання, зумовлена нестабільністю та непередбачуваністю соціально-економічної ситуації; подовження періоду «рольової невизначеності» в сучасному середовищі; плинність соціальних стандартів. Гіпотетично наразі стикаємося з